

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ І ЗАПОБІГАННЯ ЇМ

TOLERANCE AS A WAY FOR SOLVING AND PREVENTING CONFLICTS

У статті порушується проблема конфлікту в різних сферах суспільного життя, і саме толерантність сприяє вирішенню соціальних проблем, які провокуються в соціумі. У сучасному світі, що стрімко рухається, треба знаходити найбільш прийнятні толерантні практики для вирішення конфліктів. Аналізується поняття «толерантність», установлюються її межі застосування. Пояснюється, чому в різних типах суспільств загострювалася проблема толерантності в чітко визначених сферах суспільного життя.

Ключові слова: толерантність, інтолерантність, конфлікт, толерантні практики, вирішення конфлікту, запобігання конфлікту.

В статтю піднімається проблема конфлікту в різних сферах суспільного життя, і саме толерантність сприяє вирішенню соціальних проблем, які провокуються в соціумі. У сучасному світі, що стрімко рухається, треба знаходити найбільш прийнятні толерантні практики для вирішення конфліктів. Аналізується поняття «толерантність», установлюються її межі застосування. Пояснюється, чому в різних типах суспільств загострювалася проблема толерантності в чітко визначених сферах суспільного життя.

Анализируется понятие «толерантность», устанавливаются ее пределы применения. Объясняется, почему в разных типах обществ обострялась проблема толерантности в четко определенных сферах общественной жизни.

Ключевые слова: толерантность, интолерантность, конфликт, толерантные практики, решение конфликта, предупреждение конфликта.

The article raises the problem of conflict in various spheres of social life and tolerance contributes to solving social problems that are provoked in society. In today's rapidly moving world, one needs to find the most accepted tolerant practices for resolving conflicts. The understanding of the concept of "tolerance" is analyzed, its limits of application are established. It explains why the problem of tolerance in clearly defined spheres of public life was aggravated in different types of societies.

Key words: tolerance, intolerance, conflict, tolerance practices, conflict resolution, conflict prevention.

УДК 316.647

Шевель І.П.

к.соц.н., доцент,
заступник декана факультету
міжнародних відносин
Київський національний університет
культури і мистецтв

Постановка проблеми. Сучасний світ швидко зростає і призводить до різноманітної кількості конфліктів. У соціумі з'являється багато соціальних груп, які, незважаючи ні на що, постійно відстоюють і висловлюють свої інтереси, що суперечать інтересам влади, доходить аж до конфліктних ситуацій.

Поняття толерантності формувалося протягом багатьох сторіч, ще із західної цивілізації, і цей процес є проблемою сьогодення. Різні значення терміна надають науковці, але в наш час вивчення та підходи до вирішення цієї проблеми потребують нових засобів і соціологічних підходів.

Коли людина ставить перед собою цілі, вона не повинна забувати, що існують різні цінності в суспільстві, які сприймаються різними людьми по-різному, і не треба доводити свою мету до конфлікту. Поставити питання: яка ціна загострення конфлікту? Тому вирішення ситуації визначається в тому, що кожна людина чи група, спільнота може захищати свої інтереси будь-якими засобами та вирішувати їх сучасним і культурно-цивілізованим способом. Основною проблемою напруженості в суспільстві є невміння шукати рішення щодо вирішення соціальних конфліктів [1].

Наше століття дуже стрімко розвивається, навколишнє оточення, кругозір розширюються, і виникає незбіг поглядів, інтересів, цінностей, що призводить до суперечок і конфліктів.

Цією машиною, яка заводить усіх у такий вир, є Інтернет, соціальні мережі, такі як Фейсбук, Інстаграм тощо. Натепер можливо купувати товари, проводити конференції, цікавитись життям друзів і бути далеко один від одного, в будь-якій частині світу. Усе це можна робити не виходячи з дому, офісу тощо. Це на перший погляд добре, все це зроблено для покращення та полегшення життя людей у суспільстві, але, як показує багаторічний аналіз, це також розводить усіх у різні боки й породжує нові труднощі та конфлікти. Тобто якщо з кимось чи з чимось не погоджуються, то просто перестають в он-лайн спілкуватися, це в кращому випадку, а то й напишуть критичний пост у Фейсбук чи Інстаграм, де на масову аудиторію це спрацює як негатив. У соціальних мережах можна висловити весь свій негатив, загострити ситуацію, написати наклеп, недостовірну інформацію тощо.

Це породжує взаємодію матеріальних систем, за Дж. Уррі, таких як, по-перше, глобальні взаємозв'язки системи («Samsung», «Coca Cola», «Bosch» тощо), по-друге, глобальні системи (гроші, автомобілі, Інтернет тощо).

Сторони, які перебувають у конфлікті, як правило, не поступаються один одному, хочуть бути на висоті перемоги, їм важко знайти шляхи вирішення конфліктних ситуацій та узгодження рішень, тому можливий шлях вирішення конфлікту для обох сторін – це застосування толерантності до опонентів.

Толерантність визнається як повага до думок партнера, готовність сприймати інших такими, як вони є, і взаємодіяти на основі взаємної згоди до досягнення спільного результату. Толерантність досягається шляхом порівняння з інтолерантністю, яка характеризується нетерпимістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика толерантності завжди була й буде залишатися важливим напрямом наукових соціологічних досліджень різних учених. Суттєвий інтерес становлять праці сучасних українських учених: Є. Головахи, А. Хижняка, О. Петрова, А. Ручки, В. Танчера, В. Паніотто, Н. Паніної, В. Бакірова, І. Попова, М. Парашевіна та ін. Вагомий внесок у вивчення появи толерантності в конфліктах зробили зарубіжні соціологи Чиказької школи в 1920-ті роки: Г. Зіммель, Р. Парк, Е. Берджесс, А. Смолл, Л. Гумплович, Дж. Локк. Поле їхнього вивчення становить конфлікт як найважливіше джерело соціальних змін. Джерела конфлікту вони бачать у самій природі людини та відмінностях культур. Отже, конфлікт може проявлятися в різних видах, від жорстокої боротьби до переговорного процесу. У такому випадку можемо побачити толерантну поведінку, її межі.

Постановка завдання. У дослідженні автор намагається проаналізувати й дослідити роль толерантності у вирішенні конфліктів і запобіганні їм, розкрити прийоми та підходи запобігання соціальним конфліктам і конфліктним ситуаціям, вивчення соціальних конфліктів і конфліктних ситуацій у соціологічному пізнанні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи події в Україні за останні роки, ми можемо бачити високу напруженість, ризику нової соціальної конфліктності. Стає необхідність урегулювання цих напружень і поведінки саме через толерантність. Соціологи намагаються вивчити цю проблему, і перед ними постає питання визначення позиції толерантності. Г. Зіммель вважається першим, хто ввів у науковий обіг термін «соціологія конфлікту», він стверджує, що конфлікт – нормальна й винятково важлива форма суспільного життя, яка сприяє інтеграції, зміцнює принципи та норми соціальної організації, принципи толерантності можуть нормально існувати в розв'язку суспільної поведінки [2].

Недостатньо знати прийоми запобігання конфліктам, треба відчувати конфлікти і грамотно, доцільно застосовувати прийоми врегулювання конфліктів і запобігання їм, від цього багато чого залежить, наприклад, орієнтуватися в конфліктній ситуації, аналізувати обставини, з ким і в якій ситуації використовувати ті чи інші прийоми, застосовувати толерантність для запобігання конфлікту. Для запобігання конфлікту потрібно визначити основні критерії толерантності:

- Визначити, до якої стадії зарахувати конфліктну ситуацію – до конфліктної чи передконфліктної, щоб нормально вийти із цієї ситуації, а не завести ситуацію в глухий кут.

- З розумінням ставитися до опонента й намагатися зрозуміти його, якщо з ним склалася конфліктна ситуація, то проявити толерантність до його іншої думки й поведінки.

- Керуватися стриманістю й не виявляти агресивність до опонента, уникати передконфліктну ситуацію.

- Бути морально готовим до співпраці та компромісу.

- Спілкуватися з людьми.

- Зберігати конструктивність, не застосовувати упередженість, забобони, расизм, націоналізм (до людини як представника іншої культури, національності, статі).

- Не проявляти насильство, залякування, образи, експлуатацію, дискримінацію тощо [2].

Толерантність чи, іншими словами, нетерпимість має приховану позицію, дуже рідко має відкриту форму спілкування та поведінки.

Вивчення теоретичних підходів до соціальної взаємодії толерантності потребує оптимізації та актуалізації факторами: по-перше, поставити толерантність як дефіцит культурної норми, пошук форм соціальних відносин в умовах полікультурного суспільства; по-друге, розробки теоретичних підходів і соціальних технологій застосування, підвищення толерантності в усіх сферах суспільного життя; по-третє, діагностика толерантних практик, застосування прикладних методів між соціальними групами для вивчення суперечностей в умовах поглиблення соціальних нерівностей; по-четверте, вивчення нових толерантних та інтолерантних практик для регулювання соціальної поведінки спільнот.

Існують величезні ризики в умовах інтолерантності. Процес толерантності виходить із процесу глобалізації, де на сучасному етапі формується процес соціальної глобалізації, що призводить до конфліктної взаємодії й появи нових інтолерантних практик.

В умовах сьогодення значення інтолерантних практик диктує соціум, формуються нові засоби контролю над інтолерантними практиками.

С. Гантінгтон у теорії зіткнення цивілізацій описує міжкультурну взаємодію в умовах глобалізації. У його теорії не існує взаєморозуміння взаємовідносин між культурами, і це призводить до їх зіткнення [3].

У теорії про макдональдизацію Дж. Рітцер описує ситуацію відриву від сталих, традиційних ідентичностей. Отже, глобалізація стає особливістю сучасної культури, підсилюється її взаємодія між різними суспільствами, де населення до різних культурних категорій ставиться негативно. За таких позицій суспільства його стан стає більш схильним до

конфліктного, і тому для суспільства це може дорого коштувати. Саме завдяки соціологічним дослідженням ми можемо стверджувати, що стан толерантності більш раціональний за стан інтолерантності, і визначити, яка його ціна, як цей стан може з часом змінюватися. Якщо подивитися ще з історичних аналізів, то на перший погляд інтолерантність може змінюватися в кращий бік.

Толерантність у конфліктних ситуаціях реалізується в повсякденному житті, завдяки різним групам, індивідам громадянського суспільства, для вирішення конфліктів.

Інтолерантність у суспільстві позначається як несприйняття чужої думки, неприпустима поведінка, це скоріше використовується як психологічна ситуація й негативне ставлення в конфліктній ситуації. Це явище набирає обертів у сучасному суспільстві, наприклад, соціально-психологічне напруження, поширення злочинів, тероризму, різне релігійне бачення, різні цінності орієнтації, погане ставлення до людей похилого віку, до людей з фізичними вадами тощо. На противагу поняттю «інтолерантність» стає поняття «толерантність», що в соціології трактується як делікатність, прихильність до іншого, доброта, доброзичливість.

Толерантність – це не універсальне явище, її соціальна культура в українському суспільстві вимірюється даними соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України з 1992–2016 роки. Дані моніторингу дають нам змогу з'ясувати такі показники: а) рівень національної толерантності; б) рівень дискримінації; в) рівень захисту особистої території, особистого простору [4].

Вивчаючи ознаки міжнаціональних відносин і випадки дискримінації, можемо констатувати, що останніми роками простежується «скачок» національної толерантності в кращий бік. Респондентам було поставлено запитання: «Чи доводилось Вам стикатися з випадками дискримінації (утиску прав та інтересів) щодо українців?» За даними моніторингу у 2016 році, ніякої дискримінації щодо українців не відчули 88%; щодо росіян – 90%, щодо євреїв – 95%; а ті, хто вважають, що відбувалися утиски та дискримінація стосовно них, становлять дуже малий відсоток: 11,9% – до українців, 9,7% – до росіян, 3,9% – до євреїв [4]. Це демонструє високий рівень психологічної значимості населення України.

Стосовно поставленого питання «Чи допустили б ви представників іншої національності в сім'ю, коло друзів, сусідів, колег по роботі» мешканцям України, а також стосовно відвідувачів-туристів точиться найбільше дискусій у науковому просторі. У 2016 році більшість респондентів допустила б їх як близьких друзів: 10,6% – американців, 15,3% – білорусів, 13,5% – самих же українців. Це свідчить про

те, що самі ж українці наслідують зразки нових форм поведінки та переконань. За даними моніторингового дослідження, найбільший відсоток становить те, що респонденти б допустили як сусідів: 24,2% – білорусів, 17,5% – угорців, 14,7% – грузинів, 15,1% – євреїв, 16,8% – кримських татар, 15,7% – молдаван, 15,8% – росіян [4]. Простежується тенденція, статистично стала щодо всіх національностей. Отже, ми можемо зазначити високу толерантність українського соціуму за кількісними показниками тих, хто обирає власні позиції щодо терпимості.

За таких умов можуть виникати конфлікти цінностей, ідей, людей, які мають різні погляди, але, як видно, український народ має добро творчі погляди щодо своїх сусідів. Проте третина респондентів нашого суспільства має інші переконання, і це нормальне явище для розвитку соціальних змін суспільства.

Ще один цікавий момент – те, що українці стримано ставляться до своїх односельців, які розмовляють російською мовою в колі родини, і друзів, це становить 32,2% за 2016 рік. Але якщо порівняти з попередніми роками, то в 2013 році це становило 37,9%. Тобто простежується невеликий спад у думках респондентів. Переважно українською мовою спілкується майже половина опитаних. Як видно з динаміки відповідей, то це стабільна позиція респондентів: у 2008 році – 42%, у 2010 році – 41,7%, у 2012 році – 42,9%, у 2014 році – 43,2%, у 2016 році – 42,2% [3]. Отже, позиція толерантності займає протягом багатьох років в українському суспільстві лідируючу позицію.

Ментальність нашого населення формує толерантний тип мислення, який ми можемо спостерігати в сьогоденні.

У сучасному українському світі процес толерантності залежить від культурних, соціальних традицій, від того, як ставляться люди один до одного, до рівня загальної культури. Сьогодення створює поле для переоцінки сприйняття толерантності й інтолерантності.

Соціальну поведінку можемо ще назвати толерантно-соціальною поведінкою, яка визначає види нерівності та її сприйняття. Це гарно простежується. Коли люди перебувають в одному соціальному середовищі, а мають різний соціальний статус, то сприйняття один одного теж різне. Виникає соціальна нерівність, породжена різними причинами, яка співвідноситься із соціальною толерантністю. Толерантності потребують слабкі групи, а сильні використовують толерантність як перевагу свого становища. На фоні соціального статусу й економічної нерівності серед слабких виникає інтолерантна поведінка. Тому толерантність може з'являтися як на локальному, так і на глобальному рівнях. Пересікаються «глобальне» – «локальне», «ми» – «вони», цей термін увів Р. Робертсон [5].

На думку автора, толерантність, яка спрямована на врегулювання соціальної взаємодії в специфічних регіонах чи на національному рівні, застосовується шляхом переговорів. Вивчаються настрої мешканців того чи іншого регіону, жителі цих регіонів повинні бути повідомлені про соціальні проблеми, аналізується регіональна робота влади. Усі ці позиції потрібно направити на розвиток толерантності в регіоні чи державі.

Як показано вище в дослідженнях соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України, протистояння можуть мати одні й ті самі ознаки, це національний, мовний, релігійний, соціальний статус, економічне становище, все усвідомлюється індивідом, проводиться паралель між іншими.

Співвідношення «я – ти», «я – інші» відіграє велику роль у самоідентифікації особистості на будь-яких рівнях. Формується погляд між ідентичністю й конфліктом, а толерантність якраз і повинна проходити через ідентичне сприйняття себе [5].

Толерантні практики такі не стали в наш час, вони сильно впливають на теоретичне визначення цього поняття. З появою нових соціальних реалій його кордони мають глобальні масштаби. Зміни інтересів, поглядів, цінностей призводять до проблем толерантності й породжують інтолерантність. У конфліктну епоху сучасності треба позицію толерантності підтримувати з боку держави, регіонів, локального середовища, щоб не призводити до конфліктних ситуацій і їх наслідків.

Для вдалого функціонування толерантних практик треба посилити соціальний захист населення й захист прав людини. Толерантні практики спрямовують на підсилення міжособистісного спілкування на всіх рівнях, діють через владу, тоді населення відчує підтримку й поводитиметься толерантно. З'явиться культура толерантності.

Висновки з проведеного дослідження. Вивчення поняття толерантності саме з позиції конфлікту викликане потребою сучасного стану українського суспільства. Для зміцнення суверенності й національної єдності громадян толерантність є одним із ключових напрямів для українського населення, наприклад, безвізовий режим, відкриття кордонів, уподобання різних культурних форм, цінностей, навичок співпраці. З наданням таких можливостей з'являється змога розширити кругозір і зберегти власну національну самобутність і патріотизм. Тобто саме толерантність відіграє важливу роль у складній сучасній ситуації для побудови взаємовідносин і взаємодій як у межах країни, так і за її межами. Толерантні й інтолерантні відносини проявляються саме з етнічного боку, з боку національного характеру. Толерантність є найважливішою умовою миру і злагоди в державі, сім'ї, колективі та суспільстві. Соціальні відносини сучасності постійно змінюються, породжуючи то гармонію, перевагу, а то зіткнення інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ручка А., Танчер В., Шевель І. Класичні та неокласичні соціологічні теорії. Житомир: Рута, 2016. 104 с.
2. Міріманова М.С. Конфліктологія. Москва: Видавничий центр «Академія», 2003.
3. Федотова В.Г. Хорошее общество. Москва: Прогресс – Традиция, 2005. 544 с.
4. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін / головні редактори: д. екон. н. В.М. Ворона, д. соціол. н. М.О. Шульга. Випуск 3 (17). Київ: Інститут соціології НАН України, 2016. 550 с.
5. Мазлиш Б. Глобальное и локальное: понятия и проблемы. Социс. 2006. № 5. С. 23–31.
6. Хижняк А.В. Лабиринты толерантности: монография. Харьков: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2014. 160 с.